SHAS ILLUMINATED

מסכת קידושין דף פב

שיעור הגדילו לענין שינה בקירוב בשר, מעשה דרב אחא בר אבא ודין מקודשת, קירוב בבתו ובבת בתו ובבת בנו, לא ילמד רווק סופרים, כל שעסקו עם הנשים, ותורה ואומנות בדברי ר׳ מאיר ור׳ נהוראי

מתוך שיעורו של הרב משה בירון

מסכת קידושין נתנדבה ע״י ר׳ יוסי טאוב ורעייתו, לזכות רפואה שלמה למשה נחמן בן מלכה מרים

א. שיעור הגדילו לענין שינה בקירוב בשר

[0:14] שנינו (פ:) ״מתייחד אדם עם אמו ועם בתו וישן עמהם בקירוב בשר. ואם הגדילו, זו ישנה בכסותה וזה ישן בכסותו״. ובגמרא (פא:), לפי גירסתנו: ״וכמה, אמר רב אדא בר רב עוא אמר רב אסי, תינוקת בת תשע שנים ויום אחד, תינוק בן שתים עשרה שנה ויום אחד״.

[0:36] והרא״ש (קידושין פ״ד סימן כ״ה)[1] גרס אחרת, שהקשה ״וקשה דלא מצינו בשום מקום גבי תינוקת בת ט׳ שנים״, ולכן גרס ״תינוקת בת ג׳ שנים ויום אחד תינוק בן ט׳ שנים ויום אחד״, שהם השיעורים שבהם ראויים לביאה, תינוקת מבת שלש ותינוק מבן תשע. וכל זה ללישנא קמא, ואילו ללישנא בתרא ״איכא דאמרי, תינוקת בת שתים עשרה שנה ויום אחד, תינוק בן שלש עשרה ויום אחד״.

[1:00] ומסיימת הגמרא ״וזה וזה כדי שיהיו שדים נכנו ושערך צמח״, כלומר שאין די בשנים בלבד, אלא צריך גם סימני גדלות כדי שיהא דינם זו ישנה בכסותה וזה ישן בכסותו. ופירש״י (ד״ה זה וזה) ״בין ללישנא קמא בין ללישנא בתרא״, שלשני הלשונות צריך סימני גדלות. אבל בתוספות רי״ד[2] חלק וכתב ״ואינו נראה לי שיהו שדים נכונו לבת תשע שנים״. וזהו לגירסתנו, וכל שכן לגירסת הרא״ש, שללישנא קמא מיירי בתינוקת בת שלש ובתינוק בן תשע, ואין מסתבר שיהיו בהם סימני גדלות. ולכן פירש ש״זה וזה״ אינו קאי על שני הלשונות אלא על לישנא בתרא בלבד, וזה וזה היינו תינוק ותינוקת, שאין שיעור שתים עשרה ושלש עשרה אלא כשיש בהם גם סימני גדלות. וכן משמע מדברי הרא״ש.

[1:52] ועוד תנאי הוסיפה הגמרא (שם): ״אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא, לא שנו אלא שאינה בושה לעמוד לפניו ערומה, אבל בושה לעמוד לפניו ערומה אסור. מאי טעמא, יצר אלבשה״.

[2:04] והרמב״ם (הלכות איסורי ביאה פכ״א ה״ז)[3] פסק שאב ישן עם בתו ואם עם בנה בקירוב בשר ״עד שיהיו שדים נכנו ושערך צמח״, ולא הזכיר שנים כלל אלא סימנים בלבד. וכן השו״ע (אה״ע סימן כ״א סעיף ז׳)[6] העתיק את לשונו, ולא הזכיר באיזה גיל מיירי.

[2:22] ונחלקו בזה הפוסקים. דעת הב״ח שאין הסימנים לבדם אוסרים, אלא דוקא כשהגיעו לשני גדלות, בת לשתים עשרה ובן לשלש עשרה, ויש בהם גם סימנים. והבית שמואל (שם ס״ק ט״ז)[8] והחלקת מחוקק (שם ס״ק י״ב)[9] חלקו עליו. הב״ש כתב ״היינו אפי׳ קודם שנתגדלו אם הביאו סימנים אסור״. והח״מ כתב, שמשהגיעו לסימנים אלו ״אף קודם שני הגדלו׳ מסתמ׳ הגיעו לכלל שיודעים להכלם״, היינו שבושה לעמוד לפניו ערומה, ולכן אסור אף קודם שני הגדלות.

[2:56] ועוד פסק הרמב״ם ״ואם היתה הבת בושה לעמד לפני אביה ערמה או שנשאת״, שוב אסורים לישן בקירוב בשר, וכמבואר בהמשך הגמרא. והוסיף ״וכן אם האם בושה לעמד בפני בנה ערמה״, שאף היא אינה ישנה עוד עם בנה בקירוב בשר. הרי שהבין הרמב״ם שמה שאמרה הגמרא ״לא שנו אלא שאינה בושה לעמוד לפניו ערומה״ קאי על שני הדינים, אב עם בתו ואם עם בנה.

[3:23] ולא נתפרש בגמרא מה דין שאר נגיעות, כחיבוק ונישוק, משהגיעו לגיל שנאסרו בו לישן בקירוב בשר. ואף השו״ע לא פסק אלא דין הגמרא, שמשהגיעו לסימני גדלות או שהיא בושה אסור לישן בקירוב בשר, ולא ביאר דין שאר נגיעות. אבל הב״ש (שם

ס״ק ט״ו)[10] כתב בשם הפרישה[11] שמשמעות הסוגיא ״אם הגדילו אסור לישן בקירוב בשר אבל חיבוק ונישוק מותר״, וכן פסק להלכה.

ב. מעשה דרב אחא בר אבא, ומה נוסף משנתקדשה

[4:00] איתא בגמרא (פא:) ״רב אחא בר אבא איקלע לבי רב חסדא חתניה, שקליה לבת ברתיה אותבה בכנפיה״. ולכאורה פירושו שהושיבה על ברכיו, וכן פירש בתוספות רי״ד[12] ״להושיבה בחיקו״. אבל בתוספות ר״י הזקן (ד״ה אותבה בכנפיה)[13] פירש ״שישן עמה בקרוב בשר שהניחה תחת בגדי מטתו״, ומשמע מדבריו שאף לזקן מותר לישן עם בת בתו בקירוב בשר, אף שלא נתפרש במשנה אלא אב עם בתו ואם עם בנה.

[4:43] והר״ן (קידושין לג. בדפי הרי״ף)[15] חולק. אף שמשמע בגמרא שמעשה זה שייך למשנתנו, והמשנה בשינה בקירוב בשר מיירי, על כרחך אין זה פירושו, שמשמע מהמשנה שדוקא בבתו מותר לישן בקירוב בשר ולא בבת בתו. וז״ל ״ומעשה זה אע״פ שהביאוהו על משנתינו נראה שאין לו ענין לישן עמהן בקירוב בשר דתנן ועוד **דבתו תנן בת בתו לא תנן**״, עכ״ל.

[4:59] ואמר לו רב חסדא לחמיו ״לא סבר לה מר דמקדשא״, כלומר שכבר נתקדשה ואסור, והשיב לו רב אחא ״עברת לך אדרב״, שאמר ״אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה״. ומשמעות הגמרא שמשנתקדשה הכל מודים שאסור לעשות כמעשה רב אחא בר אבא.

[5:15] ופירש״י (ד״ה לא סבר לה מר דמקדשא) טעם החילוק משנתקדשה: ״אין אדוני יודע שהיא מקודשת ויש לו להתרחק מאשת איש״, שאיסור אשת איש חמור, ולכן שוב אסור.

[5:30] וקשה, מאי אולמא איסור אשת איש מאיסור בת בתו, הרי כבר היתה אסורה לו בערוה משום בת בתו, ומה מוסיף בה שנעשית גם אשת איש. וכן הקשה בתוספות רי״ד על פירש״י, ולכן פירש בדרך אחרת, ״והנכון בעיני דכיון שהיא מקודשת כגדולה דמיא כבר ואסור לנהוג בה מעשה קטנה להושיבה בחיקו״. הרי שאין החשש משום קירוב לעריות אלא מענין אחר, שאסור לנהוג בגדולה מעשה קטנה, ומשנתקדשה דינה כגדולה. ולא נתבאר איזה איסור כוונתו, ומכל מקום אינו כפירש״י, שאין הנידון כאן משום קירוב לעריות.

[6:16] וכן הקשה הפני יהושע (פא:)[17] על רש״י, והביא קושיא זו בשם הריטב״א, ואין לפנינו ריטב״א כזה. והוסיף להקשות, שאדרבה איסור בת בתו חמור טפי, שבת בתו בשריפה ואשת איש בחנק, וכתב שהריטב״א ״מפרש בענין אחר״.

[6:33] והפנ״י עצמו יישב דברי רש״י, שבאמת לא היה כאן איסור גמור, וכמו שאמר בהמשך הגמרא (פב.) ״הכל לשם שמים״, ולא שאלו חתנו אלא מפני מראית עין. ובשלמא בבת בתו אין חשש מראית עין ממה נפשך: מי שאינו יודע שהיא בת בתו אינו יודע כלל שהיא ערוה לו, ובודאי אין כאן איסור, ומי שיודע מבין שאינו מחזיקה מחיבת אישות אלא מחיבת קורבה, כמו שפירש״י (פב. ד״ה הכל לשם שמים) ״ולעשות קורת רוח לאמה כשאני מחבב את בתה״. אבל משהיא אשת איש יש חשש מראית עין, ״דאיכא מאן דידע שהיא אשת איש ואינו יודע שהיא בת בתו״.

[7:24] ובספר המקנה (פא:) פירש דברי רש״י בדרך אחרת. דהנה פירש״י לעיל (פא: ד״ה ודר עם אמו או עם בתו) ״דלא תקיף יצריה עלייהו דאהנו ביה אנשי כנסת הגדולה דלא מגרי בקרובתא״, וביאר המקנה למה הוצרך רש״י לסברא זו, שאנשי כנה״ג ביטלו את היצר אף באב ובתו ואם ובנה, אף שלכאורה שם מבואר מן הפסוק שמותר בייחוד. ומכל מקום, לפי דברי רש״י שם שאנשי כנה״ג ביטלו את היצר בעריות מסוימות, כמפורש בגמרא בסנהדרין (סד.), ואין היצר מגרה בהן ואינו מסית אב בבתו ואם בבנה, הוא הדין בבת בתו מותר מאותו טעם, שבטל בה היצר. אבל באשת איש לא ביטלו כח היצר, ויכול הוא להתגרות בו. וז״ל ״וכיון דלא אהני אלא יצרי׳ דקרוב׳ דלא מגרי׳ בהו אבל ליצרי דא״א לא אהני מידי״, עכ״ל. הלכך כשהיא בת בתו וגם אשת איש, אף שמצד קורבתה אין היצר מגרהו, מצד איסור אשת איש מגרהו. ואף שכבר קודם לכן היתה אסורה לו באיסור בת בתו, החמור יותר, משנעשית אשת איש שוב אין כאן היתר, שהרי יכול היצר להסיתו.

[8:51] ועוד דרך ליישב הקושיא, מה נשתנה משנעשית אשת איש. באגרות משה (אבן העזר ח״א סימן ס׳)[18] חידש יסוד, שפעמים אדם עושה דבר שמצד עצמו אין בו איסור, אלא שמזכירו דבר אחר ועלול להביאו לידי הרהור, ולכן אסור. ומקורו מהגמרא בפסחים (נא.) ״עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו״, ופירש״י (שם ד״ה מאביו וחמיו)[20] ״מתוך שרואהו ונזכר שמשם יצא נותן לבו להרהור וכן בחמיו נותן לבו שיצתה אשתו מכאן״, כלומר שמזכירו התשמיש שממנו נוצר הוא או אשתו.

[9:45] ועל פי זה ביאר ר׳ משה[21] החילוק שבגמרתנו. בת בתו, אף שאסורה לו באיסור ערוה, אין בזה כדי לאסור, שאינו מחבבה אלא כבת בתו ואין בה חיבת אישות. אבל משנתקדשה, כשמחזיקה עלול להזכר שיש לה תשמיש עם בעלה ולבוא לידי הרהור, ולכן אסור.

[10:06] ובזה יישב ר׳ משה עוד קושיא. הרמב״ם (הלכות איסורי ביאה פכ״א ה״ז)[4] כתב ״ואם היתה הבת בושה לעמד לפני אביה ערמה או שנשאת... אין ישנים עמהם אלא בכסותן״, ובמגיד משנה (שם)[22] כתב ״ומ״ש רבינו או שנשאת, לאו דוקא שאפילו נתקדשה בלבד אסור כנזכר בגמרא״, שהרי כל הסוגיא בקידושין מיירי. אבל לסברת ר׳ משה, שכל החשש משום הרהור, שכשמחזיק נכדתו נזכר בתשמישה עם בעלה, מובן שאין זה אלא בנשואה, אבל ארוסה, שלא היה לה תשמיש מעולם, אין בה חשש שיביאנו לידי הרהור. ואילו היה טעם הגמרא משום חומר איסור אשת איש, אדרבה ארוסה חמורה מנשואה, שארוסה בסקילה, שזהו דין נערה המאורסה, ואף קטנה בכלל זה לסקילה[23], ונשואה אינה בסקילה אלא בחנק. אלא שאין הענין תלוי בחומר העבירה אלא במה שמביא לידי הרהור, ומובן שנשואה מביאה לידי הרהור יותר מארוסה. ואמנם עדיין יש להקשות על הרמב״ם, שהרי גמרתנו בקידושין מיירי, ואולי היה לו טעם למה לא פסק הדין אלא בנישואין. ועל כל פנים בסברא מובן, שכיון שכל החשש משום הרהור, אין זה אלא אחר נישואין ולא אחר אירוסין.

ג. הלכה למעשה בבתו, בבת בתו ובבת בנו

[11:27] הגמרא לא דיברה אלא בזקן, שמשנתקדשה נאסרה עליו נכדתו, ויש לברר מה דין אביה. והרמב״ם[5] והשו״ע[7] פסקו בפירוש שישן עמה בקירוב בשר עד שתביא סימני גדלות, וכתבו שבין שהביאה סימני גדלות בין שנתקדשה, נאסרה לישן עם אביה בקירוב בשר. הרי שהבינו שאף שהגמרא בזקן מיירי, הוא הדין באב.

[12:06] ומכאן הביא הבית שמואל (אה״ע סימן כ״א ס״ק י״ד)[24] ראיה. מכיון שהרמב״ם והשו״ע פסקו שבנשאת אסור לא לזקן בלבד אלא אף לאב, מוכח שהבינו שאין חילוק בין אב לזקן ואין זקן חמור מאב, ולכן משראו בגמרא שבנשאת אסור לזקן, הוא הדין לאב. ומזה הוכיח הב״ש שאין הרמב״ם סובר כהר״ן[16], שכתב לענין שינה בקירוב בשר שכיון שלא התירה המשנה אלא בבתו, משמע שבזקן אסור. והביא הב״ש שהב״ח[25] והח״מ[26] פסקו שלא כהר״ן, ״כתב ב״ח וח״מ ה״ה בת בתו מותר״, היינו שאף לזקן מותר לישן עם בת בתו בקירוב בשר, ושאל מנין להם לפסוק שלא כהר״ן. ותירץ, שראו ברמב״ם ובשו״ע שאין חילוק בין אב לזקן, שאם לא כן מנין להם שנשאת אסורה אף לאב, ועל כרחך שאין חילוק, וממילא מוכרח ששינה בקירוב בשר מותרת לא לאב בלבד אלא אף לזקן. [והנה אפשר לומר שבתוספות ר״י הזקן[14] מפורש שלא כהר״ן, שפירש ״אותבה בכנפיה״ שישן עמה בקירוב בשר.]

[13:30] ועוד יש לברר דין חיבוק ונישוק, אם מותר לאב לחבק ולנשק את בתו משנשאת. ודן בזה באגרות משה (אה״ע ח״ד סימן ס״ג)[27] : מבואר במחבר וברמב״ם שבנשואה אסור לישן עמה בקירוב בשר, אבל ישן הוא בכסותו והיא בכסותה, וחיבוק ונישוק אינו חמור משינה בכסותן, ״ולכאורה מסתבר דשינה יחד במטה אחת בכסותן נמי הוא קירוב גדול לא פחות מחבוק ונשוק״, הרי שאף חיבוק ונישוק מותר.

[14:02] אבל הביא שהמאירי (פא:)[28] כתב שלא כן, אלא כל שאסור לישן בקירוב בשר אסור אף לחבק ולנשק, אף שמותר לישן עמה בכסותן. ולמעשה כתב ר׳ משה[29], שאף שמנהג העולם להקל, ״מן הראוי להחמיר דאולי גרוע חבוק ונשוק משינה בכסותן״.

[14:23] ובבת בתו יש לברר איזה קירוב מותר בין זקן לנכדתו. קודם שהביאה סימני גדלות וקודם שנשאת, מבואר בתוספות ר״י הזקן שמותר אף לישן עמה בקירוב בשר. והר״ן חלק ואסר לישן עמה בקירוב בשר, אבל להושיבה בחיקו מבואר בגמרא שמותר. והרמב״ם והשו״ע לא הביאו להלכה דין קירוב בין זקן לנכדתו, אבל הח״מ והב״ח[30] הביאו שחיבוק ונישוק מותר, ובתשובת ר׳ משה בח״ד כתב שאפשר שאף הר״ן מודה בזה, ״מ״מ לענין חבוק ונשוק אפשר שגם הר״ן מתיר גם לבת בתו״, ולא אסר אלא לישן עמה בקירוב בשר.

[14:59] ומשהביאה סימני גדלות או משנשאת, ודאי אסור לישן עמה בקירוב בשר. וכתב הב״ש ״וה״ה לאותבי׳ בכנפי׳ הוי כקירוב בשר״, וכמו בסוגייתנו, שאף להושיבה בחיקו אסור משגדלה או משנשאת. אבל כתב בפירוש, שלישן עמה הוא בבגדו והיא בבגדה מותר אף בבת בתו, ואף כשהיא גדולה ונשואה: ״ואם הם מלובשים מותר לשכוב עמהן בבתו ובת בתו אפילו אם היא גדולה ומשמע אפילו אם היא נשואה מותר״, הרי שכשם שפסק המחבר בבתו, כך הדין בבת בתו.

[15:30] ולענין חיבוק ונישוק, משמעות הפוסקים שבת בתו דינה כבתו ואין ביניהן חילוק. ולכן לסברת ר׳ משה, שחיבוק ונישוק אינו גרוע משינה הוא בבגדו והיא בבגדה, כיון שמבואר בב״ש שזו מותרת, אף חיבוק ונישוק מותר בבת בתו, ולכאורה אף כשהיא נשואה וגדולה. אבל להמאירי שהביא ר׳ משה, שאף בתו אסורה בחיבוק ונישוק משנשאת, שלדעתו חיבוק ונישוק גרוע משינה בבגדיהם, כל שכן בבת בתו.

[16:14] ועוד חילוק חידש ר׳ משה בתשובתו בח״א[19]. מצינו בפוסקים שבת בתו כבתו, שקודם נישואין וקודם סימני גדלות מותר לישן עמה בקירוב בשר כבתו, ואף שהר״ן מחלק, לא פסקו הפוסקים כמותו, וכל שכן שחיבוק ונישוק מותר. אבל מה דין בת בנו, שהרי אין גמרתנו מדברת אלא בבת בתו. לכאורה אין סברא לחלק, וכתב ר׳ משה שמנהג העולם להקל בין בבת בתו בין בבת בנו, ״והעולם נוהגין היתר גם בבת בנו״, וכן משמע בב״ח. אבל כתב שיש סברא לחלק ביניהן, ולכן כיון שלא נתפרש הדין אלא בבת בתו, אין להוכיח שהוא הדין בבת בנו.

[17:03] והסברא לחלק היא על פי יסודו הנ״ל, שפעמים דבר שאין בו איסור מצד עצמו נאסר מפני שמזכירו דבר אחר ומביאו לידי הרהור. המחזיק בת בתו בחיקו, או מחבקה ומנשקה, מבואר בסוגיא שמותר. ואף שיזכירנו את בתו, וכל שכן לפירש״י (פב. ד״ה הכל לשם שמים), שמחזיק נכדתו ״ולעשות קורת רוח לאמה כשאני מחבב את בתה״, שודאי נזכר בבתו, מכל מקום כיון שאין לו תאוה כלל לבתו, אין בזה חשש. אבל המחזיק בת בנו יש לחוש שיזכירנו את כלתו, אמה של התינוקת, וכלתו היא מן העריות שיש להן תאוה. וז״ל ר׳ משה ״דבת בתו בתו תזכירנו... אבל בבת בנו כשיחבקנה וינשקנה תזכירנו בכלתו שהוא דבר שמביא לידי הרהור״, עכ״ל. ולכן אפשר שההיתר שמצינו בפוסקים בבת בתו אינו שייך בבת בנו, שהיא מביאה לידי הרהור, ויש צד לר׳ משה שכל קירוב אסור בבת בנו, לישן עמה בקירוב בשר ודאי, ואף חיבוק ונישוק. וחזר והזכיר זה (אגרות משה אה״ע ח״ד סימן ס״ג), וכתב שבעל נפש יחמיר בזה, אבל המקל אין למחות בידו.

ד. לא ילמד רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים

[18:22] שנינו במשנה (פב.) ״לא ילמד אדם רווק סופרים, ולא תלמד אשה סופרים״, ובגמרא (שם) ״רווק משום אמהתא דינוקי, אשה משום אבהתא דינוקי״. ור׳ אליעזר אומר ״אף מי שאין לו אשה״. ת״ק לא אסר אלא רווק, ופירש״י (ד״ה מי שאין לו אשה כלל) ״שלא נשא אשה מימיו״, ור׳ אליעזר מוסיף, כמו שביארה הגמרא, שאף מי שיש לו אשה ואינה שרויה אצלו בכלל איסור זה.

[18:57] והרמב״ם (הלכות איסורי ביאה פכ״ב הי״ג)[31] כתב ״מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות. מפני שאמות הבנים באות לבית הספר לבניהם **ונמצא מתגרה בנשים**. וכן אשה לא תלמד קטנים מפני אבותיהן שהן באין בגלל בניהם **ונמצאו מתיחדים עמה**״. הרי שחילק: ברישא החשש שכשהאמהות מביאות בניהן לבית הספר יתגרה בו יצרו, ובסיפא החשש משום איסור ייחוד. ויש לדקדק מה בין רישא לסיפא, שברישא לא כתב איסור ייחוד אלא שיתגרה, ובסיפא כתב איסור ייחוד.

[19:42] וביאר הים של שלמה (קידושין פ״ד סימן כ״ז)[32], שעל כרחך ברישא אין חשש איסור ייחוד, שאם כן היאך נחלק בין מי שיש לו אשה למי שאין לו, ״דאי משום יחוד אפי׳ הי׳ לו אשה אסורה מאחר שאינה עמו בבית״. וטעם הדבר שאין כאן ייחוד, שהתלמידים עצמם שומרים, כמבואר בסוגיא (פא:), כל שהם בגיל שיודעים טעם ביאה. ולכן אין החשש אלא שמא יתגרה בנשים, ובזה די שיהא נשוי, שאין לחוש שיתגרה. משא״כ באשה המלמדת, על כרחך אין התינוקות יכולים להיות שומרים, שאם גדלו כדי להיות שומרים, הרי הם עצמם אסורים להתייחד עם מלמדתם, ואין צריך לאבות המביאים בניהם. ועל כרחך התלמידים קטנים יותר ואינם שומרים, ולכן יש חשש ייחוד עם אבותיהם.

[20:37] וכן כתב בספר המקנה (פב.), שממה נפשך יש איסור ייחוד באשה המלמדת: אם התלמידים גדולים מבני תשע, יש ייחוד עמם עצמם, ואם קטנים מבני תשע אינם שומרים. וזהו שפסק הרמב״ם, שהחשש הוא ייחוד עם האבות כשבאים, שהבנים פחותים מבני תשע ואינם שומרים.

[20:59] אלא שביאור זה אינו עולה אלא לשיטת המקנה, שפירש ״יודעת טעם ביאה״ היינו ראויה לביאה, תינוקת מבת שלש ותינוק מבן תשע, וכמו שכתב ״ונראה דה״ה אם יש עמה תינוק זכר שהוא מבן ט׳ ולמעלה שזהו השיעור שיודע טעם ביאה״. אבל רוב הפוסקים חולקים עליו, וכן משמעות רש״י (פא: ד״ה שיודעת טעם ביאה) ״כלומר מה היא ביאה שתדע לספר דברים בשוק״, היינו שיכולה לספר מה שראתה אם היתה ביאה, ואם כן תליא בדעת, ואין סברא לחלק בין קטן לקטנה. ורוב הפוסקים כתבו שמבן חמש או שש כבר יודע טעם ביאה ויכול להיות שומר.

ומעתה אין כאן טענת המקנה, שאפשר לאשה ללמד תינוקות גדולים מבני חמש או שש, ועמם עצמם אין איסור ייחוד, שאין איסור ייחוד אלא מבן תשע, ואם כן אין בהכרח איסור ייחוד כשהאבות מביאים בניהם, שהרי הבנים שומרים. וחוזרת הקושיא, מה בין רישא לסיפא: ברישא ביארו הים של שלמה והמקנה שאין בהכרח איסור ייחוד, שפעמים התלמידים שומרים, והרי גם בסיפא אין בהכרח איסור ייחוד, כשהתלמידים בני חמש או שש ועדיין אינם בני תשע, שעמם עצמם אין איסור והם שומרים.

[22:24] ובהערות הגרי״ש אלישיב (קידושין פב.)[33] יישב דברי הרמב״ם בדרך אחרת. ברישא החשש שהאמהות באות לבית הספר, ויש בזה איסור ייחוד עם המלמד, אלא שרוב הנשים בעליהן בעיר ויש בהן היתר בעלה בעיר, ולכן לא כתב הרמב״ם אלא טעם שמא יתגרה. אבל בסיפא, שהאשה מלמדת ואבות התינוקות באים אליה תמיד להביא בניהם, ״מכיון שהיא מלמדת את הינוקי ורגילים האנשים עמה אזי נעשה לבה גס עמהם״, ולכן אף כשבעלה של המלמדת בעיר אין כאן היתר בעלה בעיר, כיון שלבה גס בהם, ולפיכך כתב בסיפא איסור ייחוד.

[23:07] ובמחלוקת ת״ק ור׳ אליעזר, שלת״ק אין האיסור אלא ברווק ור׳ אליעזר מוסיף אף מי שאין לו אשה שרויה אצלו, יש לברר כיצד הלכה. הרמב״ם פתח ״מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות״, וסיים ״ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו״, ויש לדקדק כמי פסק.

[23:52] ובמגיד משנה (שם)[34] כתב שני צדדים. האחד, שפסק כר׳ אליעזר, שאין די בכך שהוא נשוי אלא צריך שיהיו דרים יחד, אלא שהוסיף הרמב״ם שאף לר׳ אליעזר אין צריך שתהא עמו בבית הספר, ואף כשהיא בביתה והוא בבית הספר מותר. והשני,

שפסק כת״ק, שלר׳ אליעזר ״שרויה אצלו״ היינו עמו ממש בבית הספר, ואת זה בא הרמב״ם למעט, שאינו פוסק כר׳ אליעזר אלא כת״ק, שכל שהוא נשוי אין צריך שתהא עמו עכשיו. וז״ל ״ואפשר שרבינו ז״ל סובר דהאי שרויה אצלו בבית הספר קאמר ולא קי״ל כרבי אליעזר אלא כת״ק דכל שהוא נשוי עכשיו מותר ואע״פ שאשתו במקום אחר״, עכ״ל.

[24:31] וכן פירש הגר״א (ביאור הגר״א אה״ע סימן כ״ב ס״ק כ״ו)[35] שהרמב״ם פוסק כת״ק, וביאר שספק הגמרא בדעת ר׳ אליעזר הוא ספק גם בדעת ת״ק. הגמרא מסתפקת אם ר׳ אליעזר מיירי דוקא במי שאין לו אשה כלל, היינו שאינו נשוי עכשיו, אבל נשוי מותר אף שאין אשתו עמו עכשיו, ולצד זה לת״ק אין אסור אלא רווק שלא נשא מעולם, ור׳ אליעזר חולק ואוסר אף מי שנשא פעם ואינו נשוי עכשיו. או שמא ר׳ אליעזר מיירי במי שאין אשתו שרויה אצלו, שאף כשהוא נשוי, אם אינה עמו עכשיו אסור, ולצד זה מבואר בדעת ת״ק החולק עליו שאין צריך שתהא עמו עכשיו בבית הספר, אבל צריך שיהא נשוי עכשיו, ואין די במה שנשא פעם, ואם אין לו אשה עכשיו אסור אף לת״ק. ולמעשה פסק הרמב״ם כת״ק, ולאו דוקא רווק שלא נשא מעולם אסור, אלא אינו מותר עד שיהא נשוי עכשיו. ודרך זו מפורשת בתוספות ר״י הזקן (פב.)[36]: ״או דלמא כשאינה שרויה אצלו דת״ק קרי רווק כל מי שאין לו אשה״.

[25:38] אבל הגר״א כתב שפירוש זה דחוק, שלשון רווק משמע מי שלא נשא מעולם, וכן כתבו התוספות (ד״ה לא ילמד רווק סופרים) ״רווק הוא אדם פנוי שלא נשא אשה מעולם״, וכן כתב הרמב״ם עצמו בפירוש המשניות (קידושין פ״ד מ״ג)[37] ״רווק מי שלא נשא אשה לעולם״, ולפי פירוש זה אף לת״ק אינו מותר אלא כשהוא נשוי עכשיו, ולא במי שנשא פעם.

[26:04] ולהלכה, בהערות הגרי״ש אלישיב (פב. ד״ה משנה לא ילמד אדם רווק)[38] נתקשה, שמעשים בכל יום שרווקים מלמדים סופרים, ומה היתר יש בזה. ועוד, שבדורות שלפנינו היה מצוי מאד בחוץ לארץ שהמלמד נוסע מעיר לעיר ללמד תינוקות של בית רבן, ולשיטת הרמב״ם אין די בכך שהוא נשוי, אלא צריך לכל הפחות שתהא אשתו באותה העיר, שאף שמשמעות הרמב״ם שאין צריך שתהא בבית הספר, משמע שצריך שתהא בעיר, ומה ההיתר למלמד לנסוע מעיר לעיר. ועוד, מה ההיתר בזמן הזה לאשה ללמד תינוקות, שלכאורה אף זה אסור, ולמה אין מקפידים בדין זה.

[26:46] והביא שתי דרכים. האחת בשם הב״ח (יו״ד סימן רמ״ה)[39], שכל איסור המשנה אינו אלא בזמן ובמקום שנהגו האבות או האמהות לבוא תמיד להביא בניהם לבית הספר, ״ומשמע דבמקום שלא נהגו הנשים להביא בניהם למלמד שרי ללמד אפי׳ אין לו אשה״, ובזמנינו נהגו שלא להכנס לבית הספר להביא בניהם, ולכן אין כאן איסור. והשנית בשם קצת אחרונים, שלא אמרה המשנה לשון איסור אלא ״לא ילמד״, שמשמעו שלכתחילה לא יעשה, וכיון שאין כאן איסור, ובזמן הזה פעמים רבות הוא שעת הדחק, מותר.

[27:18] אבל על דרך הב״ח הקשה, שהכלל הוא שכל שאסרו חז״ל, אף כשנשתנה הזמן ונראה שאין הטעם שייך, אין לבטל הדין, וכל שכן כאן שעדיין הטעם קיים, שיש מקומות שההורים מביאים בניהם לבית הספר, ובפרט את התינוקות הקטנים, והיאך נתיר איסור חז״ל. ועל כרחך סומכים על הטעם השני, שאין זה איסור גמור. וסיים, שאם אפשר ראוי להקפיד לכתחילה שמלמד תינוקות יהא דוקא נשוי.

ה. כל שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים

[27:51] שנינו במשנה (פב.) ״כל שעסקיו עם הנשים לא יתיחד עם הנשים״, ונאמרו בראשונים כמה דרכים בפירושה. והקושיא הפשוטה, הרי אף איש אחד אסור להתייחד עם כמה נשים, כמו ששנינו (פ:) ״לא יתייחד אדם עם שתי נשים״, ומה החידוש שמי שעסקו עם הנשים אסור, הרי איסור זה שוה בכל אדם.

[27:54] ופירש״י (ד״ה לא יתייחד עם הנשים), שאף שבמשנה לעיל נאסר איש אחד להתייחד עם שתי נשים, בשלש או ארבע מותר, וכאן חידשה המשנה שמי שעסקו עם הנשים אסור אף בנשים הרבה, ״לפי שלבו גס בהו וכולן מחפות עליו״.

[28:28] והתוספות (ד״ה לא יתייחד עם הנשים) הביאו פירש״י, שסתם אדם מותר בנשים הרבה ורק מי שעסקו עם הנשים אסור, והקשו מהגמרא לעיל (פא.) ״אנשים מבפנים ונשים מבחוץ חוששין משום ייחוד״, שמוכרח שם שיש איסור ייחוד אף בנשים הרבה, ״משמע דאסור להתייחד עם נשים הרבה לכ״ע״. ולכן פירשו שבאמת בנשים הרבה אסור לעולם, וחידוש המשנה ״אפילו אשתו עמו״, שסתם אדם אין בו איסור כשאשתו עמו, ומי שעסקו עם הנשים אסור אף כשאשתו עמו.

[29:09] והרא״ש (קידושין פ״ד סימן כ״ז)[40] הביא מחלוקת זו. תחילה הביא שיטת רש״י, שסתם אדם מותר להתייחד עם נשים הרבה, שלש או ארבע, וביאר טעמו ״כיון דאיכא טובא אי אפשר דלא מגלו אהדדי ועוד אי אפשר לו לבעול כולם״. כלומר, כל האיסור משום שנשים דעתן קלות, ויפתה את כולן ויחפו זו על זו, וכשהן רבות אי אפשר לו לבעול כולן, ולכן אין איסור. ואף הוא הקשה מסוגיא דדף פא, שמשמע ממנה שאף איש אחד אסור להתייחד עם נשים הרבה.

[29:50] ואחר כך הביא הרא״ש דרך שלישית בפירוש המשנה, בשם רבינו חננאל (שלמי כהן קידושין פב.): ״כל שעסקיו עם הנשים אע״פ שנושא ונותן תמיד עמהן לא יתייחד עמהם. משמע שרוצה לומר אע״פ שהיה ראוי להתיר לו יותר משום דבעבידתיה טריד או

משום דאינו יכול ליזהר אפ״ה אסור״. כלומר, היה מקום לומר שכיון שהוא טרוד בעסקו אין בו איסור ייחוד, וקמ״ל שאסור. או באופן אחר, שכיון שאי אפשר לו להזהר מאיסור ייחוד, שזהו עסקו, לחזר תמיד ולמכור לנשים, היה זה היתר, וקמ״ל שאין כאן היתר.

[30:27] ולבסוף הביא שיטת ר״ת שהביאו התוספות, שחידוש המשנה שאסור אף כשאשתו עמו, וביאר ״הואיל ועסקו עם הנשים לבו גס בם ואינו בוש מאשתו״, ויעבור אף בפניה.

[30:40] ובהגהות הרד״ל הקשה על פירוש התוספות, שאין מסתבר שיש עדיין חשש כשאשתו עמו, וכתב שלכאורה אפשר היה לפרש שחידוש המשנה אינו באשתו עמו, אלא שאף כשבעלה בעיר אין היתר בעלה בעיר במי שעסקו עם הנשים. ולכאורה פשוט שלא רצו הראשונים לפרש כן, משום שהיתר בעלה בעיר לא נזכר במשנה. בשלמא לרש״י, אמרה המשנה שאסור לאיש אחד להתייחד עם שתי נשים, ומשמע שבשלש או ארבע מותר, ומשנת כל שעסקו עם הנשים מחדשת שבו אסור אף בשלש או ארבע. וכן לתוספות, כבר הזכירה המשנה (פ:) היתר אשתו עמו, ומשנה זו מחדשת שאין היתר זה במי שעסקו עם הנשים. אבל לפירוש הרד״ל, שבאה המשנה לומר שאין כאן היתר בעלה בעיר, היתר זה לא מצאנוהו בשום משנה, ואין מסתבר שתבוא משנה זו לומר שאינו שייך כאן.

[31:43] ועוד דרך בראשונים, דרך הריטב״א והרמב״ן. הריטב״א (פ: ד״ה מתניתין לא יתיחד איש עם)[41] הביא על המשנה ״לא יתייחד איש עם שתי נשים״ את טעם הגמרא, ״מפני שהנשים דעתן קלה עליהן ומחפות זו על זו״, והקשה מה פירוש משנתנו שמי שעסקו עם הנשים לא יתייחד עמהן, והרי אף מי שאין עסקו עם הנשים אסור. והביא פירש״י, ששתי נשים דוקא, ובשלש וארבע מותר לסתם אדם, ומי שעסקו עם הנשים אסור אף בשלש וארבע. ודחה, שכיון שטעם הגמרא מפני שדעתן קלה ומחפות זו על זו, טעם זה שייך בין בשתים בין בשלש וארבע. ומה שנקטה המשנה שתי נשים, אינו משום ששתים דוקא, אלא איידי דבעי למיתני ״אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים״, נקט ברישא שתי נשים.

[32:34] ופירש הסיפא, שבסתם בני אדם, שני אנשים כשרים מותרים להתייחד עם אשה אחת ופרוצים אסורים, ומי שעסקו עם הנשים דינו כפרוצים, ולכן אף שנים אסורים עם אשה אחת: ״אבל אם עסקו עם הנשים הוה להו כפריצים ואין אשה אחת ולא הרבה מתייחדין עמהן אע״פ שהן ב׳״. וכן כתב הרמב״ן (פב. ד״ה כל שעסקו עם הנשים לא)[42], ״לפי שהן חשודין על העריות וגריעי מפרוצים סתם״.

[33:18] ודברי הרד״ל קרובים לשיטת התוספות. ובדרך ר״ח, שהיה מקום לומר שלצורך פרנסתו יהא מותר, וקמ״ל שאסור[43], פירש הרמב״ם בפירוש המשניות (קידושין פ״ד מי״ד)[45] ״מה שאמר כל שאומנתו בין הנשים לא יתייחד עם הנשים רוצה לומר שאינו מותר זה בשביל פרנסתו בשום פנים״. וכן כתב ביד החזקה (הלכות איסורי ביאה פכ״ב ה״ח)[46] ״אפלו איש שעסקו ומלאכתו עם הנשים אסור לו להתיחד עם הנשים. כיצד יעשה. יתעסק עמהן ואשתו עמו או יפנה למלאכה אחרת״, הרי שחידוש המשנה שאף בזה יש איסור ייחוד, ולא שבא לומר שהוא חמור יותר.

[34:18] ועוד מבואר ברמב״ם שאינו סובר כתירוץ התוספות, שלתוספות אין במי שעסקו עם הנשים היתר אשתו עמו, ובדברי הרמב״ם מפורש שיש בו היתר זה. ולכאורה אף רש״י, שלדבריו חידוש המשנה שבשלש וארבע אסור, אינו צריך לתירוץ התוספות, וסובר להלכה כדרך הרמב״ם, שיש היתר אשתו עמו אף במי שעסקו עם הנשים.

[34:57] ובעיקר המחלוקת, אם סתם אדם שאין עסקו עם הנשים מותר להתייחד עם שלש או ארבע נשים: שיטת רש״י ששתים דוקא, וביותר משתים מותר, חוץ ממי שעסקו עם הנשים. ורוב הראשונים, התוספות והרמב״ן והריטב״א, סוברים שאסור לאיש אחד להתייחד אף עם שלש וארבע נשים, וזו שיטת הרמב״ם (שם), ״וכן לא יתיחד איש אחד אפלו עם נשים הרבה״.

[35:35] ולכאורה במה שהקשה הריטב״א על רש״י, שטעם נשים דעתן קלות שייך אף בשלש וארבע, אזלי רש״י והריטב״א לשיטתייהו. שרש״י (פ: ד״ה מתני׳ עם ב׳ נשים)[47] פירש ״שדעתן קלה״ לא שיחפו זו על זו בלבד, אלא ״ושתיהן נוחות להתפתות ולא תירא זו מחבירתה שאף היא תעשה כמותה״, היינו ששתיהן יתפתו ויעברו עבירה ולכן לא יגלו זו על זו, ומעתה מובן שיש חילוק בין שתים לשלש וארבע. וכן מוכרח מדברי הרא״ש, שכשהביא שיטת רש״י שדוקא שתים ולא שלש וארבע, נתן טעם ״אי אפשר לו לבעול כולם״, הרי שלרש״י נשים דעתן קלות היינו שכולן יתפתו, ובשלש וארבע אין מסתבר שיפתה ויבעול את כולן. אבל הריטב״א הבין שדעתן קלה היינו שיחפו זו על זו, ולא שבהכרח כולן יעברו, ולכן אין חילוק בין שתים לשלש וארבע, שכמה שיהיו, כולן יחפו על זו שעברה.

[36:26] ולהלכה נחלקו המחבר והרמ״א. המחבר (אה״ע סימן כ״ב סעיף ה׳)[48] פסק כרוב הראשונים וכהרמב״ם, ״וכן לא יתייחד איש אחד אפי׳ עם נשים הרבה״, ולכן לבני ספרד, הנוהגים כפסקי המחבר, אסור לאיש אחד להתייחד עם נשים הרבה. והרמ״א הביא שיטת רש״י, ״ויש מתירין איש א׳ עם נשים הרבה אם אין עסקו עם הנשים״, ולכן מעיקר הדין פוסקים בני אשכנז כרש״י. אבל פוסקים רבים סוברים שלכתחילה יש להחמיר כמחבר, וכן משמע באגרות משה (אה״ע ח״ד סימן ס״ה)[49] שלכתחילה יש לנהוג כמחבר, וכן בשבט הלוי (ח״ג סימן קפ״ג), ורבים כתבו שאין לסמוך על הרמ״א להתיר איש אחד עם נשים הרבה אלא בשעת הדחק.

ו. ולא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים

[37:11] ועוד שנינו במשנה (פב.) "ולא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים". והעיר הפני יהושע (פב. ד"ה משנה כל שעסקו עם הנשים)[44], שלפירוש רש"י ותוספות, שמי שעסקו עם הנשים לבו גס בהן ודיני ייחוד חמורים בו יותר, לרש"י שאינו מתייחד עם שלש וארבע ולתוספות שאין לו היתר אשתו עמו, מובן המשך המשנה, שלכתחילה לא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים, ומבארת המשנה איזו אומנות ראוי לאדם ללמד את בנו. אבל לשיטת הרמב"ם ור"ח לא אמרה המשנה כלום לגנאי במי שעסקו עם הנשים, ואם כן מה המשך המשנה, ולמה היא דנה איזו אומנות ילמד אדם את בנו. וז"ל "אלא דלפירוש ר"ח והרמב"ם לא ידעתי לקשר היטב סיפא דמתניתין".

ז. ר' מאיר ור' נהוראי, תורה ואומנות

[37:53] שנינו במשנה (פב.) "רבי מאיר אומר, לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה, ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו", ובהמשכה "רבי נהוראי אומר, מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה", ומאריך במעלת לימוד התורה על שאר אומנויות. ופשטות הדברים שר' נהוראי חולק על ר' מאיר: ר' מאיר אומר ילמד את בנו אומנות נקיה וקלה, ור' נהוראי אומר ילמדנו תורה בלבד.

[38:21] והקשה הפני יהושע (פב.)[50] כמה קושיות. תחילה מהברייתא בפרק קמא (כט.) "האב חייב בבנו למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות", ולכאורה ר' נהוראי חולק על ברייתא זו וסובר שאין אדם חייב ללמד את בנו אומנות. ועוד מהמשנה באבות (פ"ב מ"ב) "וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה", ואין מסתבר שר' נהוראי חולק על זה.

[38:48] ועוד הקשה הגרי"ז (חידושי הגרי"ז על התורה פרשת חיי שרה) מהגמרא בעירובין (יג:), "לא רבי מאיר שמו אלא רבי נהוראי שמו", הרי שר' נהוראי ור' מאיר אחד הם, ואם כן היאך אומר ר' מאיר בתחילת המשנה ללמד את בנו אומנות, ובהמשכה אומר ר' נהוראי שאינו מלמד את בנו אלא תורה. (שלמי כהן קידושין פב:)

[39:09] ותירצו הגרי"ז והפנ"י בדרך אחת. הביא הגרי"ז הגמרא בברכות (לה:), שנחלקו ר' ישמעאל ורשב"י. ר' ישמעאל דורש "ואספת דגנך מה תלמוד לומר, לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, יכול דברים ככתבן, תלמוד לומר ואספת דגנך, הנהג בהן מנהג דרך ארץ". כלומר, מאחר שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה, יכול שהוא כפשוטו, שיעסוק בתורה בלבד, ולכן נאמר ואספת דגנך, שלא יעסוק בתורה בלבד אלא ינהג גם מנהג דרך ארץ. ורשב"י חולק: אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה, תורה מה תהא עליה, אלא בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם, ובזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר ואספת דגנך. כלומר, כשישראל עושים רצונו של מקום אינם צריכים להשתדלות, ואחרים עושים מלאכתם. ואמר אביי "הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן", וכתב הגרי"ז שמשמעות מסקנת הגמרא כאביי, שעיקר ההלכה כר' ישמעאל ולא כרשב"י, שינהג אדם מנהג דרך ארץ.

[40:39] אבל הביא הגרי"ז דברי הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פי"ג הי"ג)[52]. אחר שכתב ששבט לוי אינו עובד את הארץ, ומתפרנס מתרומות ומעשרות שמקבל משאר ישראל, כתב וז"ל "ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמד לפני ה' לשרתו ולעבדו... ופרק מעל צוארו על החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים **ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו** כמו שזכה לכהנים ללוים", עכ"ל. הרי שכל הרוצה יכול לילך בדרך הכהנים והלוים, לפטור עצמו מכל השתדלות ולעסוק בעבודת ה' בלבד, ולסמוך על הקב"ה שימלא צרכיו. והביא בשם הגר"א (ביאור הגר"א יו"ד סימן רמ"ו ס"ק ל"א) שמקור דברי הרמב"ם ממדת רשב"י וחביריו, שאמר שאין אדם צריך לעסוק בפרנסה, אלא יכול לעסוק בתורה בלבד ומלאכתו נעשית על ידי אחרים.

ואף שעיקר ההלכה שלא כרשב"י, כדברי אביי, אלא כר' ישמעאל להנהיג בהן מנהג דרך ארץ, ביאר הגרי"ז שאין הכונה שאין לנהוג כמדת רשב"י כלל. אלא שהבין הרמב"ם שעיקר ההלכה כר' ישמעאל, ולכן לכלל המון העם ינהג אדם מנהג דרך ארץ, אבל מי שרוצה, כמו שתיאר הרמב"ם, לפרוק מעל צוארו עול החשבונות הרבים ולמסור כל ימיו ללימוד התורה, רשאי לילך בדרך זו, ויסמוך על הקב"ה שיפרנסנו.

[42:18] ועל פי זה יישב הגרי"ז הסתירה בין ר' מאיר לר' נהוראי. ר' מאיר פוסק כר' ישמעאל, שעיקר ההלכה לנהוג מנהג דרך ארץ, ולכן ילמד אדם את בנו אומנות. ור' נהוראי אומר שאף שעיקר ההלכה כן, יש עדיין מקום לנהוג כמדת רשב"י, וכן הוא נוהג בעצמו, "ואיני מלמד את בני אלא תורה". ודייק הגרי"ז מלשון "ואיני מלמד את בני", שלא פסק כן לכלל המון העם, אלא אמר שזו הדרך שהוא בוחר בה, שאף זו דרך, לנהוג כשיטת רשב"י.

[42:54] ובזה ביאר הגרי"ז גם סוף המשנה (שם): "אבל התורה אינה כן, אלא משמרתו מכל רע בנערותו, ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו. בנערותו מהו אומר, וקוי ה' יחליפו כח. בזקנותו מהו אומר, עוד ינובון בשיבה. וכן הוא אומר באברהם אבינו, ואברהם

זקן... וה׳ ברך את אברהם בכל, מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי״. ושאל, מה באה המשנה ללמדנו בשורות אחרונות אלו, שאברהם אבינו עסק בתורה עד שלא ניתנה. וביאר, שתחילה אומרת המשנה שהקב״ה ברך את אברהם בזקנותו אף יותר מבנערותו, והמציא לו כל צרכיו בלא שום השתדלות מצדו. ונתקשתה המשנה: בשלמא לאחר מתן תורה יש ציווי לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה, והמקיים פסוק זה הקב״ה ממלא כל צרכיו, אבל קודם מתן תורה, שלא היה ציווי, במה זכה אברהם שהמציא לו הקב״ה צרכיו בלא השתדלות. ועל זה משיבה המשנה שאברהם קיים את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, וידע כל פרטיה, דיני דאורייתא ודיני דרבנן, ועסק בהם יומם ולילה, ובזה הבטיחו הקב״ה והמציא לו כל צרכיו.

[44:12] וכן ביאר ר׳ אלחנן בקובץ שיעורים (ח״ב סימן מ״ז אות ה׳)[53], על פי אותו יסוד.

ח. סיום המסכת

[44:19] ונסיים בדברי המהר״ל בחידושי אגדות. נתקשה, שבגמרא האחרונה (פב:) הובאה ברייתא בדברי ר׳ נהוראי, ״מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה״, והם הם דברי המשנה, ומה הועילה ברייתא זו שאינה מוסיפה על המשנה כלום. ותירץ תחילה ״שרוצה לסיים המסכתא בדבר טוב״[54], שהגמרא הקודמת (שם) הביאה דברי ר׳ שמעון בן אלעזר, ״ואני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי את מעשי וקיפחתי את פרנסתי, שנאמר עונותיכם הטו״, שדיבר כיצד החטא מקלקל פרנסתו של אדם, ודבר זה לרעה, ולכן סיימו בדברי ר׳ נהוראי שדיבר בכל מעלות התורה. [ועי׳ פני יהושע (פב.)[51] שכתב בזה שני פירושים: או שקאי על חטא אדם הראשון, שקודם החטא לא היה אדם צריך לעסוק בפרנסתו, כמו שאמרו בגמרא בסנהדרין (נט:) ״והיו מלאכי השרת צולין לו בשר״, ורק אחר חטאו נאמרה הקללה בזעת אפך תאכל לחם. או שאינו קאי על חטא אדם הראשון, אלא על חטא כל אדם ואדם, שהוא הגורם שתהא פרנסתו קשה עליו.]

[45:27] ועוד הוסיף המהר״ל, שאחר שדיבר ר׳ שמעון בן אלעזר בחטא, שמקלקל פרנסתו של אדם ומביא קללה לעולם, כנגדו הביאו דברי ר׳ נהוראי, שדרש ״בעת ילדותו מהו אומר, וקוי ה׳ יחליפו כח״. שכשם שהתורה מחליפה כחו של אדם ומחזירה לו כח שאבד, כך היא מחזירה מה שאבד בעבירות, את הקללה שירדה לעולם, ומשיבה את הברכה.

הדרן עלך עשרה יוחסין.

מראה מקומות קידושין דף פב

דף פא עמוד ב: *גמרא ; רש״י ד״ה ודר עם אמו או עם ; רש״י ד״ה שיודעת טעם ביאה ; רש״י ד״ה זה וזה ; רש״י ד״ה לא סבר לה מר דמקדשא*

דף פב עמוד א: *גמרא ; רש״י ד״ה הכל לשם שמים ; רש״י ד״ה מי שאין לו אשה כלל ; רש״י ד״ה לא יתייחד עם הנשים ; תוספות ד״ה לא ילמד דווק סופרים ; תוספות ד״ה לא יתייחד עם הנשים*

דף פב עמוד ב: *גמרא*

1. רא״ש קידושין פרק ד׳ סימן כ״ה גירסת תינוקת בת שלש

הגדילו זה ישן וכו׳ וכמה אמר רב אחא בר אבא אמר רב תינוקת בת ט׳ שנים ויום אחד תינוק בן י״ב שנה ויום אחד איכא דאמרי תינוקת בת י״ב שנה ויום אחד תינוק בן י״ג שנה ויום אחד זה וזה עד דאיכא שדים נכונו ושערך צמח זו היא גירסת הספרים וקשה דלא מצינו בשום מקום גבי תינוקת בת ט׳ שנים ונראה דגרסא משובשת היא ובפ׳ מי שמתו (ברכות דף כד.) גבי ק״ש קתני אם היו בניו ובני ביתו קטנים מותר פי׳ לקרות ק״ש אם ישן עמהן בקירוב בשר ועד כמה תינוקת בת ג׳ שנים ויום אחד תינוק בן ט׳ שנים ויום אחד א״ד תינוקת בת י״א שנה ויום אחד ותינוק בן י״ב שנה ויום אחד וזה וזה כדי שיהיו שדים נכונו וכו׳ פי׳ זה וזה קרובים לשדים נכונו וכו׳ שהיא שנה הסמוכה לגדלות וכו׳

2. תוספות רי״ד קידושין פא:

זה וזה כדי שיהו שדים נכונו ושערך צמח פירש בין י״ב דאשה ובין י״ג דאיש כדי שיהו שדים נכונו באשה וצימוח שער באיש והמורה פירש זה וזה בין לישנא קמא ובין לישנא בתרא. ואינו נראה לי שיהו שדים נכונו לבת תשע שנים:

3, 4, 5. רמב״ם הל׳ איסורי ביאה פכ״א ה״ז

כיצד. מתר האב לחבק בתו ולנשקה ותישן עמו בקרוב בשר. וכן האם עם בנה כל זמן שהם קטנים. הגדילו ונעשה הבן גדול והבת גדולה עד שיהיו שדים נכנו ושערך צמח זה ישן בכסותו והיא ישנה בכסותה. ואם היתה הבת בושה לעמד לפני אביה ערמה או שנשאת. וכן אם האם בושה לעמד בפני בנה ערמה ואף על פי שהן קטנים משהגיעו להכלם מהן אין ישנים עמהם אלא בכסותן:

6, 7. שו״ע אה״ע סימן כ״א סעיף ז׳

המחבק או המנשק אחת מהעריות שאין לבו של אדם נוקפו עליהם כגון אחותו הגדולה ואחות אביו וכיוצא בהם אע״פ שאין לו שום הנאה כלל הרי זה מגונה ביותר ודבר איסור הוא ומעשה טפשים שאין קרבים לערוה כלל בין גדולה בין קטנה חוץ מהאב לבתו ומהאם לבנה כיצד מותר האב לחבק בתו ולנשקה ולישן עמה בקירוב בשר וכן האם עם בנה כל זמן שהם קטנים הגדילו ונעשה הבן גדול והבת גדולה עד שיהיו שדים נכונו ושערך צמח זה ישן בכסותו והיא ישנה בכסותה ואם היתה הבת בושה לעמוד לפני אביה ערומה או שנתקדשה וכן אם האם בושה לעמוד בפני בנה ערומה ואע״פ שהם קטנים משהגיע להכלם מהם אין ישנים עמהן אלא בכסותן:

8. בית שמואל אה״ע סימן כ״א ס״ק ט״ז

עד שיהיו שדים נכונו . היינו אפי׳ קודם שנתגדלו אם הביאו סימנים אסור ועיין ב״י וב״ח וח״מ:

9. חלקת מחוקק אה״ע סימן כ״א ס״ק י״ב

הגדילו ונעשה הבן גדול . לא פי׳ שני הגדלות רק סתם וכתב עד שיהיו שדים נכונו ושער צמח דלאו בגדלות שנים תליא מילת׳ באש׳ כשמגיעים לסימנים אלו אף קודם שני הגדלו׳ מסתמ׳ הגיעו לכלל שיודעים להכלם ואף קודם י״א שנה וי״ב שנה וע״כ לא הכניס עצמו לחלוף הגרסאות שבגמר׳ (הובא בב״י סי׳ זה ס״ק ח׳) ומסתמ׳ זה הרבה קודם שני הגדלו׳ הגיעו לכלל בושה ובב״ח השיג על פסק זה וכתב ודלא כב״י דמיקל ופסק בש״ע דלא לאסור עד שיגיע לגדלות ולפי מ״ש אין כאן קולא:

10. בית שמואל אה״ע סימן כ״א ס״ק ט״ו

הגדילו ונעשה הבן גדול וכו׳ . היינו אם הגדילו אסור לישן בקירוב בשר אבל חיבוק ונישוק מותר פרישה:

11. פרישה אה״ע סימן כ״א

כיצד האב מותר לחבק ולנשק את בתו. נראה דאפי׳ כשהיא גדולה מותר מדהתחיל וכתב דאחותו גדולה אסור וסיים וכתב חוץ מאב לבתו והא דסיים וכתב כל זמן שהן קטנים לא קאי אלא אלישן עמהן בקירוב בשר וק״ל:

12. תוספות רי״ד קידושין פא: ד״ה א״ל לא ידע מר דמיקדשא

א״ל לא ידע מר דמיקדשא. מה שפירש המורה ויש להתרחק מאשת איש אינו נראה לי דמאי אולמיה דאיסור אשת איש מאיסור בת בנו והנכון בעיני דכיון שהיא מקודשת כגדולה דמיא כבר ואסור לנהוג בה מעשה קטנה להושיבה בחיקו:

13, 14. תוספות ר״י הזקן קידושין פא: ד״ה אותבה בכנפיה

אותבה בכנפיה. שישן עמה בקרוב בשר שהניחה תחת בגדי מטתו:

15, 16. ר״ן קידושין לג. (בדפי הרי״ף) בתו תנן בת בתו לא תנן

אמר רבא לא אמרן אלא דמקדשה. תמהני דבגמ׳ הכי גרסינן רב חנן איקלע לבי רב חסדא חתניה שקלה לבת ברתיה אותבה בכנפיה א״ל לא סבר לה מר דמיקדשה א״ל עבר מר אדרב דאמר רב אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר אני רוצה בפלוני א״ל ומר נמי עבר אדשמואל דאמר שמואל אין משתמשין באשה א״ל אנא כאידך סבירא לי הכל לשם שמים. כלומר לעשות קורת רוח לאמה שאני מחבב את בתה ומעשה זה אע״פ שהביאוהו על משנתינו נראה שאין לו ענין לישן עמהן בקירוב בשר דתנן ועוד דבתו תנן בת בתו לא תנן ובהאי עובדא נמי לא מזכרינן רבא כלל ועוד שפשט מעשה זה מראה דהיכא דמיקדשה אע״ג דליכא שדים נכונו ואפי׳ בבתו אסור אם בתו ובת בתו שוות בדינן אבל נראה שגרסא אחרת היתה לו לרב אלפסי ז״ל:

17. פני יהושע קידושין פא: מראית עין באשת איש

שם בגמרא רב אחא בר אבא איקלע לגבי ר״ח כו׳ א״ל לא סבר לה מר דמיקדשה ופרש״י דיש לו להתרחק מאשת איש עכ״ל. והריטב״א ז״ל בחידושיו הקשה על זה דמאי אולמא איסור אשת איש טפי מאיסור בת בתו דחמיר טפי כו׳ ע״ש שמפרש בענין אחר ולענ״ד יש ליישב פירש״י דלענין איסור אשת איש יש לו לחוש למראית עין דאיכא מאן דידע שהיא אשת איש ואינו יודע שהיא בת בתו משא״כ לענין חשש בת בתו פנוייה ממה נפשך לא שייך מראית עין דמאן דידע שהיא בת בתו ליכא למיחש דהכל יודעין דמחמת חיבה עושה ואיסורא ליכא דלא מגרי יצר הרע בקרובים כמו לעיל באחותו ולמאן דלא ידע שהיא בת בתו נמי ליכא למיחש כ״כ דפנוייה בעלמא היא ואע״ג דודאי בפנוייה אחרת איכא איסורא לאותבה בכנפיה מ״מ לא שייך להחמיר בכך למראית עין כיון דלקושטא דמילתא מותר כן נ״ל:

18, 19. שו״ת אגרות משה אה״ע חלק א׳ סימן ס׳ זכירה המביאה להרהור; בת בנו מזכירה כלתו

והנה מש״כ הח״מ באה״ע סימן כ״א סק״י על הא דמותר האב לחבק בתו ולנשקה דה״ה בת בתו וכן הוא בב״ש ס״ק י״ד שכתבת שלפום ריהטא נראה שה״ה בת בנו וא״כ מ״ט לא הזכירו גם דה״ה בת בנו. הנה אם נימא כדבריך שאין שום חלוק לא היה קשה כלום דאטו כי רוכלא ליחשוב וליזיל ונקטו בת בנו /בתו/ מפני שהעובדא שאיתא בגמ׳ קידושין דף פ״א היתה בבת בתו דרב אחא בר אבא שקליה לבת ברתיה בכנפיה. אבל לדידי יש סברא גדולה לומר שבת בנו גרועה מבת בתו לענין זה מהא דמצינו בפסחים דף נ״א עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו ופרש״י מתוך שרואהו נזכר שמשם יצא הוא ואשתו ואיכא הרהורא אלמא דאף עשיית דבר אחר שמצד זה ליכא שום חשש אם יש לחוש שיהא נזכר מזה דבר שיביאנו להרהור אסור ולכן גם בחבוק ונשוק לנכדתו הקטנה שייך לחלק בין בת בתו לבת בנו דבת בתו תזכירנו וידמה לו כמחבק ומנשק את בתו שהוא דבר שאינו מביא לידי הרהור אף כשהיא גדולה שהיא מהעריות שאין לו שום תאוה ואין לבו נוקפו עליהן לכן אין שייך לאסור מאחר דמצדה ליכא איסור אבל בבת בנו כשיחבקנה וינשקנה תזכירנו בכלתו שהוא דבר שמביא לידי הרהור דכלתו היא מהעריות שיש תאוה להן ויש מקום לאסור אף שמצדה ליכא איסור.

20. רש״י פסחים נא. ד״ה מאביו וחמיו

מאביו וחמיו - מתוך שרואהו ונזכר שמשם יצא נותן לבו להרהור וכן בחמיו נותן לבו שיצתה אשתו מכאן וכן בבעל אחותו נמי איכא הירהורא:

21. שו״ת אגרות משה אה״ע חלק א׳ סימן ס׳ נתקדשה נזכר בבעלה; דוקא נשאת

טובא מה שבנתקדשה אסור לחבקה ולנשקה הא גם בלא הקידושין היא ערוה דבת בתו עליו שהיא בשרפה ומ״מ היה מותר ומה ניתוסף בזה שנתקדשה שנעשית גם באיסור א״א שיאסר בשביל זה, דהוא דמאחר דנתקדשה ויש לה בעל נזכר בבעלה שכבר עומדת לתשמיש ובא מזה לידי הרהור ודמי זה לאיסור רחיצה עם בעל אמו ובעל אחותו שהוא משום שנזכר שהוא בועל אמו ואחותו מה שבל״ז לא מתחשבות לו כנשים לענין הרהור וכן הוא בנכדתו קטנה שאינו עולה על דעתו ענין הרהור במה שמחבק ומנשק שלא מתחשבת לו כאשה לזה וכיון שיודע שיש לה בעל שנכדתו זו כבר מחויבת לתשמיש יש לחוש שיעלה בדעתו ענין הרהור ולכן אסור. ואולי לפ״ז מש״כ הרמב״ם בפכ״א מאי״ב ה״ז לאיסור בניסת והמ״מ כתב שנשאת לאו דוקא דה״ה נתקדשה בלבד אסור משום שעובדא דגמ׳ היתה בנתקדשה, אבל מסיק שבהלכות מצאתי נוסחא אחרת בזה וכוונתו דלגירסת ההלכות היה שם בניסת וא״כ אפשר שדוקא כתב בניסת, שלכאורה איזה חלוק יש בין ניסת לנתקדשה ואדרבה הא נתקדשה עוד חמורה שהוא ...

22. מגיד משנה הל׳ איסורי ביאה פכ״א ה״ז ד״ה כיצד מותר האב וכו׳

כיצד מותר האב וכו׳. בפרק עשרה יוחסין משנה וגמרא שם (דף פ׳). ומ״ש רבינו או שנשאת, לאו דוקא שאפילו נתקדשה בלבד אסור כנזכר בגמרא אבל מצאתי בהל׳ נוסחא אחרת בזה:

23. רמב״ם הל׳ איסורי ביאה פ״ג ה״ה

והבא על קטנה מארשה בבית אביה הוא בסקילה והיא פטורה. ונערה מארשה בת כהן שזנתה בסקילה:

24. בית שמואל אה״ע סימן כ״א ס״ק י״ד בתו ובת בתו שוין; אותבה בכנפיה כקירוב

חוץ מהאב לבתו . כתב ב״ח וח״מ ה״ה בת בתו מותר דהא רב אחא אותביה בכנפיה בת בתו כמ״ש סוף קדושין וכ׳ בח״מ וה״ה אחותו קטנה בת שלש שנים ולכאורה קשה הא הר״ן כתב בתו תנן בת בתו לא תנן ובשאר פוסקים לא מצינו ההיתר מפורש ומנ״ל למיקל בבת בתו ואפשר

דמוכח מהרמב״ם ושאר הפוסקים דלא ס״ל כהר״ן דהא ס״ל אם נתקדשה אסור לישן בקירוב בשר ולמדו מעובד׳ דרב אחא אזיל לחתניה רב חסד׳ ושקיל בת ברתיה בכנפיה א״ל ר״ח דהיא מקודש׳ מזה למדו נתקדשו אסור לישן עמה בקירוב בשר אף על גב שם היתה בת בתו ש״מ בתו ובת בתו שוין ... מזה נשמע דמותר אפילו קירוב בשר בבתו ובת בתו אם אינה מקודשת וה״ה אחותו קטנה כמ״ש בח״מ, ואם היא גדולה דשער׳ צמח אסור לישן עמה בקירוב בשר אפילו בבתו וה״ה לאותבי׳ בכנפי׳ הוי כקירוב בשר וכן לשכב בחיק׳ לעיין ברישי׳ הוי כקירוב בשר כ״כ בט״ז ואם היא מקודשת אסור אפילו אם היא קטנה והיא בתו, ואם הם מלובשים מותר לשכוב עמהן בבתו ובת בתו אפילו אם היא גדולה ומשמע אפילו אם היא נשואה מותר דהא לענין קירוב בשר גדולה ונשואה או נתקדשה שוין, וכו׳

25. ב״ח אה״ע סימן כ״ב

ומ״ש חוץ מן האב וכו׳ עיין בס״ס הקודם דכל יוצאי חלציו דינן שוה בת בתו בת בת נמי שרי כמו בתו:

26. חלקת מחוקק אה״ע סימן כ״א ס״ק י׳

חוץ מהאב לבתו . וה״ה לבת בתו כדאמרינן בגמ׳ שם הכל לש״ש וה״ה לאחותו הקטנה וכמ״ש:

27. שו״ת אגרות משה אה״ע חלק ד׳ סימן ס״ג חיבוק כשינה בכסותן ; הר״ן מתיר חיבוק

ויש מקום לומר דאולי מחלק הח״מ חבוק ונשוק מישן עמה בקרוב בשר דהא דאיירי הר״ן וכתב בתו תנן בת בתו לא תנן הוא במתני׳ בקידושין דף פ׳ ע״ב דתנן וישן עמהם בקרוב בשר, דכן הא משמע מלשון הר״ן דכתב על עובדא דרב חנן דשקלה לבת ברתיה אותבה בכנפיה דאין לו ענין לישן עמהן בקירוב בשר דתנן דשם בת בתו לא תנן, הרי דמחלק הר״ן אותבה בכנפיה משינה בקירוב בשר דשינה בקירוב בשר אוסר בבת בתו ולאותבה בכנפיה מתיר, ואולי חבוק ונשוק דמי לאותבה בכנפיה, אך אולי משמע להב״ש שהח״מ מתיר גם בשינה בקירוב בשר כמו עם בתו דלכן הקשה עליו מהר״ן. אבל אף שהח״מ סובר ששוה בת בתו לבתו גם לענין שינה בקירוב בשר מ״מ לענין חבוק ונשוק אפשר שגם הר״ן מתיר גם לבת בתו. ... ולכאורה מסתבר דשינה יחד במטה אחת בכסותן נמי הוא קירוב גדול לא פחות מחבוק ונשוק וכיון שבשינה בכסותן איתא ברמב״ם בפ׳ כ״א מאיסורי ביאה ה״ז ובש״ע שם סע׳ ז׳ שמותר אף בבתו גדולה ונשואה ועיין בב״ש הרי נמצא שגם במקודשת ונשואה מותר לאב לנשק לבתו, ודלא כדכתבתי בתשובתי שם שאסור בנתקדשה בחבוק ונשוק לבתו ובת בתו ואולי זהו טעם העולם שמקילין אף בנשואה, אבל מן הראוי להחמיר דאולי גרוע חבוק ונשוק משינה בכסותן ומפורש במאירי סוף קידושין שאסור למי שאסור לישן בקירוב בשר לחבק ולנשק אף שמותר לישן עמה כשהוא בכסותו והיא בכסותה והוא כדכתבתי בתשובתי וצ״ע עדיין.

28. מאירי קידושין פא:

כבר ביארנו במשנה שכל שהביאה סימני נערות אע״פ שאינה בושה לעמוד ערומה או שבושה לעמוד ערומה אע״פ שלא הביאה שתי שערות אסור לישן עמה בקירוב בשר אפילו לא הביאה סימני נערות ושאינה בושה לעמוד ערומה אם נתקדשה אסור שכבר נתלבשה מן היצר מצד מה שהרגישה בקדושיה וכן אסור לחבקה ולנשקה ומכל מקום אסור לאדם שיקדש את בתו עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה כמו שהתבאר ומכל מקום כל שאינו עושה לכונת ייחוד ולסרך הרהור אלא דרך חיבת המולידים לפרסם ולהודיע להם שבניהם חביבים אצלם מותר ועל זה אמרו הכל לשם שמים:

29. שו״ת אגרות משה אה״ע חלק ד׳ סימן ס״ג ראוי להחמיר בחיבוק ונישוק ; בת בנו

הנה בדבר חבוק ונשוק לקרובות ליכא היתר אלא לאמו ולבתו והח״מ /אה״ע/ בסימן כ״א סק״י כתב דה״ה בת בתו ומשמע שגם הב״ש ס״ק י״ד אף שהביא שהר״ן פליג מסיק להלכה שמותר גם בבת בתו, והעולם נוהגין היתר גם בבת בנו אף שאני בספרי אגרות משה על אהע״ז ח״א סימן ס׳ כתבתי שיש טעם להחמיר בבת בנו שלכן כתבתי דלבעלי נפש יש להחמיר אבל אין למחות באלו שמקילין עיין שם, דכן משמע בב״ח שכתב בת בתו וכל יוצאי חלציו שרי ... ולכאורה מסתבר דשינה יחד במטה אחת בכסותן נמי הוא קירוב גדול לא פחות מחבוק ונשוק וכיון שבשינה בכסותן איתא ברמב״ם בפ׳ כ״א מאיסורי ביאה ה״ז ובש״ע שם סע׳ ז׳ שמותר אף בבתו גדולה ונשואה ועיין בב״ש הרי נמצא שגם במקודשת ונשואה מותר לאב לנשק לבתו, ודלא כדכתבתי בתשובתי שם שאסור בנתקדשה בחבוק ונשוק לבתו ובת בתו ואולי זהו טעם העולם שמקילין אף בנשואה, אבל מן הראוי להחמיר דאולי גרוע חבוק ונשוק משינה בכסותן ומפורש במאירי סוף קידושין שאסור למי שאסור לישן בקירוב בשר לחבק ולנשק אף שמותר לישן עמה כשהוא בכסותו והיא בכסותה והוא כדכתבתי בתשובתי וצ״ע עדיין.

30. ב״ח אה״ע סימן כ״א

ואיכא למידק דברישא אמר כגון אחותו הגדולה ואחות אביו וכיוצא בהן אלמא דליוצאי חלציו הכל שרי ובסיפא לא התיר אלא אב לבתו והאם לבנה משמע דבת בתו אסור ותו דבסוף קידושין איתא להדיא בעובדא דרב אחא בר אבא דשקיל לבת ברתיה ואותבה בכנפיה ונראה ודאי דרישא דוקא וסיפא לאו דוקא בתו אלא אפילו בת בתו וכל יוצאי חלציו שרי וכדמסיק דקאמר שמואל הכל לשם שמים ופירש״י שלא היה דעתו לחובת אישות אלא לחיבת קורבא ולעשות קורת רוח לאמה כשאני מחבב את בתה עכ״ל וכו׳

31. רמב״ם הל׳ איסורי ביאה פכ״ב הי״ג

מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות. מפני שאמות הבנים באות לבית הספר לבניהם ונמצא מתגרה בנשים. וכן אשה לא תלמד קטנים מפני אבותיהן שהן באין בגלל בניהם ונמצאו מתיחדים עמה. ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו:

32. ים של שלמה קידושין פרק ד' סימן כ"ז ברישא גירוי ולא ייחוד

וצ"ל דהרמב"ם הולך לשיטתו שכתב ... וא"ר צריכין אנו לדקדק מפני מה כתב גבי אשה הטעם משום גירוי ולא משום ייחוד אלא משום דקשה לי' דאי משום יחוד אפי' הי' לו אשה אסורה מאחר שאינה עמו בבית דהא גבי אשה שלא תלמוד כו' דאסור משו' יחוד אפי' בעלה בעיר מאחר שאינו עמה בבית אלא הטעם משום גירוי הוא ולכן אסור אף כשאין לו יחוד דמסתמא יש לו תינוקת הרבה וג"כ מקצת מהן גדולים שאין איסור יחוד שייך בפניהם ומ"מ גירוי איכא מה שאין כן דגבי אשה שייך יחוד ולא שכיחי תינוקות הרבה ג"כ כי אם מעט וגם כן קטנים דגדולים קצת גופייהו. אסורים משום יחוד דגבי אשה שייך יחוד שהרי בוודאי יבואו אביהן בגלל בניהם תדיר כדמשמע לישנ' דהרמב"ם ופעמים שיבואו עמה' לידי יחוד ממש אבל באיש אינו יחוד בוודאי דאין הכרח שיבואו האמהות תדיר עם הילדים כי כל כבודה בת מלך פנימה ואף אם באות לפרקי' פעמים אינו יחוד או מחמת התינוק או כה"ג אבל גירוי מ"מ איכא.

33. הערות הגרי"ש אלישיב קידושין פב.

ונראה דהרי בדרך כלל יש כאן בעלה בעיר בין ברישא באמהות [שבדרך כלל הן נשואות ובעליהן בעיר] ובין בסיפא גבי אשה שהמשנה כוללת גם אשה נשואה. ולכך ברישא ל"ש חששא דאיסור ייחוד והוצרך הרמב"ם לטעם אחר דחיישינן שיתגרה עמהן. אבל בסיפא הגם דבעלה בעיר מ"מ מכיון שהיא מלמדת את הינוקי ורגילים האנשים עמה אזי נעשה לבה גס עמהם, והיכא דגייסא בהו אין ההיתר של בעלה בעיר כדלעיל, ולכך בסיפא שפיר שייך טעמא דייחוד.

34. מגיד משנה הל' איסורי ביאה פכ"ב הי"ג ד"ה מי שאין לו אשה וכו' שרויה אצלו בבית הספר

ונראה שרבינו פוסק כרבי אליעזר משום דשקלו וטרו בגמרא אליביה ויש לחלוק ולומר משום דנפקא מינה לת"ק הוא והכי קא בעי מי שאין לו אשה כלל קאמר ואתא לאוסופי את"ק דאילו ת"ק אמר דוקא רווק שלא נשא מעולם ואמר ר' אליעזר אפי' נשא כיון שאין לו עכשיו או דילמא בשאין שרויה אצלו דאילו ת"ק אמר כל שאין לו עכשיו רווק נמי קרי ליה ואתא רבי אליעזר למימר דאפילו יש לו ואינה שרויה אצלו לא. מיהו לענין הלכתא קי"ל כסתם משנה דכל שיש לו עכשיו יכול ללמוד. וכן נראה מן ההלכות שלא הזכירו בעיא זו ואע"פ שהיה להם להזכירה כדי לדעת דברי ת"ק אפשר שסמכו דסתם רווק הוא מי שאינו נשוי עכשיו ואפשר שרבינו ז"ל סובר דהאי שרויה אצלו בבית הספר קאמר ולא קי"ל כרבי אליעזר אלא כת"ק דכל שהוא נשוי עכשיו מותר ואע"פ שאשתו במקום אחר וכן עיקר:

35. ביאור הגר"א אה"ע סימן כ"ב ס"ק כ"ו

מי שאין כו'. צ"ל דמפרש דאיבעי' שכ' נ"מ לת"ק דלא ה"ל לאבעי' אליבא דר"א ונ"ז דחוק דל' רווק מי לא מ' כן וכן פירש שם בפי' רווק מי כו' וכפירש תוספת שם:

36. תוספות ר"י הזקן קידושין פב.

כלל ומוסיף את"ק דת"ק דוקא קאמר שלא נשא מימיו ואתא ר' אליעזר ואמר אפי' נשא ומתה. או דלמא כשאינה שרויה אצלו דת"ק קרי רווק כל מי שאין לו אשה. ואתא איהו למימר אפי' יש לו אשה ואינה שרויה אצלו שם אסור ללמד. תא שמע וכו' והא ודאי ר' אליעזר הוא וכן עיקר שאם נפרש אינה שרויה אצלו שאינה עומדת עמו ואינו מתייחד עמה היינו אין לו אשה. ומסתברא שאם הוא בעיר א' ללמד והניח אשתו בעיר אחרת שאסור דהא אין לו אשה כאן. אית דמפרשי שרויה אצלו ואפ"ה שרו רבנן. מיהו כל זה בתינוקות אבל בגדולות לא שייך הכא לא אמהתא ולא אבהתא ומותר:

37. פירוש המשניות לרמב"ם קידושין פ"ד מי"ג

לא ילמד אדם רווק סופרים כו': רווק מי שלא נשא אשה לעולם ובתרגום ובחורים ורווקים וזה אסור מפני אמות הנערים שמא יהיה בינו וביניהם שייכות כשהן מביאות בניהן לבית המדרש ומזה הטעם לא תלמוד אשה מפני שאביהן באין. ואין הלכה כר' אליעזר:

38. הערות הגרי"ש אלישיב קידושין פב. ד"ה משנה לא ילמד אדם רווק

משנה לא ילמד אדם רווק סופרים. ולענין הלכה למעשה. חזינן דמעשים בכל יום שרווק מלמד סופרים, וכן בדורות שלפנינו בחו"ל היה שכיח טובא שהמלמד נוסע מחוץ לביתו לעיר אחרת ללמד תלמידים ולרמב"ם בכה"ג אסור כיון שאין אשתו עמו. וכן מובא באחרונים שנהגו שאשה מלמדת תינוקות. ודנו האחרונים על מה סמכו להתיר בכל הנ"ל.

39. ב"ח יו"ד סימן רמ"ה

מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות מפני שאמותיהן מביאין בניהם משנה סוף קידושין פליגי בה ת"ק ור' אליעזר ופסק הלכה כר"א דל"מ רווק שלא נשא אשה מימיו דאסור אלא אפי' היתה לו ומתה נמי אסור ואפי' יש לו אשה ואינה שרויה אצלו באותו מקום אלא בעיר אחרת נמי אסור כדאיתא בירושלמי ולא שרי אלא היא בביתה והוא מלמד בבית הספר דהך שרויה אצלו היא ושרי וכ"כ רבינו בא"ה סוף סימן כ"ב ועיין במ"ש לשם בס"ד ומשמע דבמקום שלא נהגו הנשים להביא בניהם למלמד שרי ללמד אפי' אין לו אשה ולא חיישינן למשכב זכור דתינוקות דהלכה כחכמים דא"ל לרבי יהודה לא נחשדו ישראל על משכב זכר ולא על בהמה:

40. רא"ש קידושין פרק ד' סימן כ"ז שיטות רש"י ר"ח ור"ת

וכל מי שעסקיו עם הנשים לא יתיחד עם הנשים פרש"י אפילו עם נשים הרבה ואדם אחר עם שתים אסור עם שלש או ארבע מותר וס"ל לרש"י כיון דאיכא טובא אי אפשר דלא מגלו אהדדי ועוד אי אפשר לו לבעול כולם ולעיל (קידושין דף פא.) דקאמר נשים מבפנים ואנשים מבחוץ יש

בהן משום יחוד משמע דאפילו עם נשים הרבה אסור להתייחד והא דתנן במתני׳ דף פ: לא יתייחד אדם עם שתי נשים איכא למימר דה״ה עם טפי אסור אלא משום דבעי למיתני סיפא אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים נקט נמי ברישא עם שתי נשים ור״ח ז״ל פי׳ כל שעסקיו עם הנשים אע״פ שנושא ונותן תמיד עמהן לא יתייחד עמהם. משמע שרוצה לומר אע״פ שהיה ראוי להתיר לו יותר משום דבעבידתיה טריד או משום דאינו יכול ליזהר אפ״ה אסור וקצת קשה לפי׳ זה דה״ל למיתני לעיל לא יתייחד איש עם שתי נשים ואפילו עסקו עמהן ור״ת ז״ל פי׳ ואפילו אשתו עמו הואיל ועסקו עם הנשים לבו גס בם ואינו בוש מאשתו:

41. ריטב״א קידושין פ: ד״ה מתניתין לא יתיחד איש עם ב׳ נשים עסקו עם הנשים כפריצים

מתניתין לא יתיחד איש עם ב׳ נשים כו׳. פי׳ אפילו עם ב׳ נשים וכ״ש עם אשה אחת מפני שהנשים דעתן קלה עליהן ומחפות זו על זו ולא מכספי מהדדי והא דקתני סיפא מי שעסקו עם הנשים לא יתייחד עמהם קשיא לן מאי איריא מי שעסקו עם הנשים אפילו אינש אחרינא לא יתייחד עם ב׳ נשים וליכא למימר דרישא ב׳ נשים דוקא אבל ביותר מב׳ נשים מתייחד וקמ״ל סיפא דמי שעסקו עם הנשים לא יתייחד אפי׳ עם נשים הרבה כדפירש רש״י ז״ל דהא אמר בגמר׳ דטעמא דרישא מפני שהנשים דעתן קלות עליהן ומחפות זו על זו ולא מכלימין מהדדי והאי טעמא אפי׳ בנשים הרבה איתיה אלא דאיידי דבעי למיתני אבל אשה א׳ מתייחד׳ עם ב׳ אנשים נקט רישא ב׳ נשים. ויש לומר דסיפא אתא לכשרין דקיי״ל דאשה א׳ מתייחדת עם ב׳ אנשים בכשרין כדמפרש בגמרא אבל אם עסקו עם הנשים הוה להו כפריצים ואין אשה אחת ולא הרבה מתייחדין עמהן אע״פ שהן ב׳ וכן פסק רבינו הגדול זצ״ל:

42. חידושי רמב״ן קידושין פב. ד״ה כל שעסקו עם הנשים לא יתיחד עמהן

כל שעסקו עם הנשים לא יתיחד עמהן. פרש״י ז״ל ואפי׳ עם הרבה, ואלו איניש אחרינ׳ עם שתי נשים תנן אבל שלש או ארבע שפיר דמי. ומשמע דכיון דנשים דעתן קלה עליהן אפי׳ טובא נמי. והא דתנן כל שעסקו עם הנשים לא יתיחד עמהן, אפשר אפילו בשני אנשים לפי שהן חשודין על העריות וגריעי מפרוצים סתם ואפי׳ בהם ואמר רב אפילו בעשרה נמי. וההיא דאמר רב לאו כשרים כגון אנן אלא כגון ר׳ חנינא בר פפא וחבריו דאלמא סתם בני אדם לא, מדת חסידות נהגו בו שלא להחזיק עצמו כשר וחסיד:

43, 44. פני יהושע קידושין פב. ד״ה משנה כל שעסקו עם הנשים היתר בשביל פרנסתו; קשר סיפא דמתניתין

משנה כל שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים. ... מיהו הרמב״ם ז״ל מפרש למשנתינו דהכא בענין אחר דלדינא ודאי אין לחלק בין מי שעסקו עם הנשים לאינש אחרינא אלא דאדרבא מתניתין רבותא אשמעינן דקס״ד דבמי שעסקו עם הנשים יש להתיר טפי בשביל פרנסתו קמל״ן דאפ״ה אסור להתייחד וכ״כ הרא״ש ז״ל בשם רבינו חננאל בקצת שינוי דקס״ד כיון דבעבידתיה טריד שרי טפי קמל״ן דאפ״ה אסור אלא דלפירוש ר״ח והרמב״ם לא ידעתי לקשר היטב סיפא דמתניתין בעושין מיני אומנות נקיה וקלה ושאר אומניות ומאי ענין זה למשנתינו בשלמא לפרש״י ותוספות אתי שפיר דעכ״פ באלו האומנות שצריך להיות עסקו עם הנשים כיון דשייך בהו טפי חשש איסור מש״ה מסיק ואזיל נמי לכל עניני אומנות משא״כ לפירושם דאדרבא מי שעסקו עם הנשים לא אתי כ״כ לידי עשיית איסור א״כ קשה ויש ליישב דנהי דליכא חששא כ״כ לענין איסור ייחוד אפ״ה כיון שעסקו עמהם ורגיל בהם אתא טפי לידי איסורא:

45. פירוש המשניות לרמב״ם קידושין פ״ד מי״ד

מה שאמר כל שאומנתו בין הנשים לא יתייחד עם הנשים רוצה לומר שאינו מותר זה בשביל פרנסתו בשום פנים.

46. רמב״ם הל׳ איסורי ביאה פכ״ב ה״ח

לא תתייחד אשה אחת אפלו עם אנשים הרבה עד שתהיה אשתו של אחד מהם שם. וכן לא יתיחד איש אחד אפלו עם נשים הרבה. ... אפלו איש שעסקו ומלאכתו עם הנשים אסור לו להתיחד עם הנשים. כיצד יעשה. יתעסק עמהן ואשתו עמו או יפנה למלאכה אחרת:

47. רש״י קידושין פ: ד״ה מתני׳ עם ב׳ נשים

מתני׳ עם ב׳ נשים - מפני שדעתן קלה ושתיהן נוחות להתפתות ולא תירא זו מחבירתה שאף היא תעשה כמותה:

48. שו״ע אה״ע סימן כ״ב סעיף ה׳

לא תתייחד אשה אחת אפילו עם אנשים הרבה עד שתהיה אשתו של אחד מהם שם וכן לא יתייחד איש אחד אפי׳ עם נשים הרבה: הגה ... ויש מתירין איש א׳ עם נשים הרבה אם אין עסקו עם הנשים (טור בשם רש״י):

49. שו״ת אגרות משה אה״ע חלק ד׳ סימן ס״ה

במחלוקת רש״י ור״ת בסוף קידושין (פ״ב ע״א) ביותר משתי נשים שלרש״י ליכא איסור יחוד למי שאין עסקיו עמהם ולר״ת איכא איסור יחוד ואפילו עם הרבה נשים ולמי שעסקיו עם הנשים אסור אפילו אשתו עמו, ולהרמב״ם פכ״ב איסו״ב ה״ח אסור אפילו עם הרבה נשים לכו״ע כר״ת ובאשתו עמו מותר לכו״ע אף למי שעסקיו עמהם. ולדינא יש להורות כהרמב״ם כדכתב המ״מ אחר שהביא פרש״י וכתב ויש בזה עוד פי׳ אחר שמשמע לי שכוונתו לפי׳ ר״ת, וגם הר״ח שהביא הרא״ש סובר כוותיה שדבריו דברי קבלה, וגם הר׳ אלחנן במרדכי מפרש וסובר כן, ... עכ״פ איך שנימא בטעמן יש להורות כהרמב״ם והמחבר.

50, 51. פני יהושע קידושין פב. ר׳ נהוראי כלפי עצמו; חטא והפרנסה

שם ר׳ נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה כו׳. לכאורה נראה דר׳ נהוראי לית ליה הא דאמרינן לעיל בפ״ק דחייב אדם ללמד בנו אומנות ואמרינן נמי בפרקי אבות כל תורה שאין עמה מלאכה ודרך ארץ סופה בטילה אלא דלמאי דפרישית בסמוך אתי שפיר דלא פליג דודאי מידת כל אדם ללמוד תורה ודרך ארץ דאין כל אדם זוכה לכך שיהא מלאכתו נעשית ע״י אחרים וא״כ ח״ו אפשר שיבא לידי לסטיות או לידי בזיון התורה אמנם ר׳ נהוראי כלפי עצמו אמר כן לפי שראה שבנו זריז וממולא ותלמודו מתקיים בידו בענין שיהא ת״ח גמור וצדיק גמור שמלאכתו יהא נעשית ע״י אחרים ומש״ה אמר דמניח כל אומניות שבעולם ואינו מלמדו אלא תורה ואין לו לחוש לפרנסתו בתורה עם דרך ארץ כיון שמלאכתו יהא נעשית ע״י אחרים ... שם רבי שמעון בן אלעזר אומר ראית מימיך חיה ועוף כו׳ אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי פרנסתי. לכאורה נראה דרשב״א נגד כל בני אדם אמר דבר זה והרעותי את מעשי אחטא אדה״ר קאי דקודם החטא ודאי שהיו כל בני אדם מתפרנסין שלא בצער כלל והכל היה מוכן לפניו כמו שנאמר לו מכל עץ הגן אכל תאכל ואין לך פרנסה מתוקנת יותר מזה ומכ״ש לפי הדרש שמלאכי השרת היו צולין לו בשר היורד מן השמים אלא לפי שהריע מעשיו נתקפח פרנסתו ונאמר לו בעצבון תאכלנה דדרשינן בפ׳ ערבי פסחים דקשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף כך נראה לכאורה אלא דבלא״ה נמי יש לפרש על כל יחיד ויחיד דמי שהריע מעשיו קצת אינו זוכה לשתי שולחנות וצריך לחזר על פרנסתו ולואי שישיג אבל מי שלא הריע מעשיו ועושה רצונו של מקום ודאי שאינו מקפח פרנסתו וזוכה לשתי שולחנות ואדרבא מלאכתו נעשית ע״י אחרים כדאיתא בר״פ כיצד מברכין בפלוגתא דר׳ ישמעאל ורשב״י בלא ימוש והגית יומם ולילה אי דברים ככתבן או לא ואלו ואלו דברי אלקים חיים ע״ש וכמו שאבאר עוד בסמוך:

52. רמב״ם הל׳ שמיטה ויובל פי״ג הי״ג

ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמד לפני ה׳ לשרתו ולעבדו לדעה את ה׳ והלך ישר כמו שעשהו האלקים ופרק מעל צוארו על החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה׳ חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים. הרי דוד עליו השלום אומר (תהילים טז ה) ״ה׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי״:

53. קובץ שיעורים ח״ב סימן מ״ז אות ג׳

ג) אם הלימוד אינו מביא לקריאה בספרי מינות ולהתחבר לנכרים ולומד חכמה חיצונית לשם אומנות כדי להתפרנס ממנה, אין שום איסור בזה, ולימוד אומנות כדי להתפרנס היא מצוה, ומה״ט פוסקין בשבת על התינוק ללמדו אומנות, דהוי בכלל חפצי שמים, דחייב אדם ללמד את בנו אומנות, אלא שזהו לכלל העולם, אבל אם רואה אדם בבנו שנפשו חשקה בתורה והוא מוכשר להיות גדול בתורה, בזה אמר ר׳ נהוראי מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, ולא חלק ר׳ נהוראי אהא דחייב אדם ללמד בנו אומנות, וא״א לומר בדעת ר׳ נהוראי ששום אדם לא יתעסק באומנות רק בתורה לבדה, כי הוא דבר שא״א קודם ביאת המשיח, וקרא כתיב ואספת דגנך הנהג בהן מדת דרך ארץ, וראיה לזה מהא דפריך בגמ׳ מכות ה׳ אומנות נמי מצוה ומשני דגמיר אומנות אחריתי, ומאי קושיא דילמא מתניתין כר׳ נהוראי, אלא ודאי דליכא פלוגתא

54. חדושי אגדות קידושין (חלק ב׳ עמ׳ קנ״ד)

תניא רבי נהוראי אומר וכו׳. ואם תאמר מה הביא בהך ברייתא יותר ממה ששנוי במשנה. י״ל שרוצה לסיים המסכתא בדבר טוב, שכן מצינו בכל מקום שמסיים דבריו בטובה.